

3. Соловйова І. І. Девіантність особистості в умовах комп'ютеризації суспільства: соціально-філософський аспект : автореф. дис. ... канд. філософ. наук : 09.00.03 / Соловйова І. І. ; Південноукр. держ. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського. – Одеса, 2007. – 34 с.
Solovjova I. I. Deviantnist' osobistosti v umovah komp'juterizacii suspil'stva: social'no-filosofs'ki jaspekt [Personality deviance in terms of computerization of society: social and philosophical aspect] : avtoref. dis. ... kand. filosof. nauk : 09.00.03 / Solovjova I. I. ; Pivdenoukraïns'kij derzhavnij pedagogichnij universitet im. K. D. Ushins'kogo. – Odesa, 2007. – 34 s.
4. Турецька Х. І. Особистісна ідентичність схильних до інтернет-залежності осіб : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.05 / Турецька Х. І. ; Ін-т соціал. та політ. психології АПН України. – К., 2011. – 32 с.
Turec'ka H. I. Osobistisna identichnist' shil'nih do internet-zalezhnosti osib [Personal identity exposed to Internet dependency] : avtoref. dis. ... kand. psihol. nauk : 19.00.05 / Turec'ka H. I. ; In-tsocial'noï ta politichnoï psihologii APN Ukraïni. – K., 2011. – 32 s.
5. Goldberg I. Internet Addictive Disorder [Electronic resource] / I. Goldberg. – Cited. – 2010. – 8 Dec. – Mode of access : <http://www.psycom.net/iadcriteria.html>
6. Young K. Internet addiction: the emergence of a new clinical disorder / K. Young // Cyberpsychology and Behavior. – 1996. – № 3. – P. 85–88.

УДК 159.923.2

М. О. Кандиба

Received June 19, 2014;

Revised July 17, 2014;

Accepted January 25, 2015.

ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ЕМОЦІЙНОЇ ЗРІЛОСТІ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

У статті розглянуто проблему емоційної зрілості особистості та її розвитку, що розглядається в різних працях і вітчизняних, і зарубіжних фахівців при аналізі сфери професійної діяльності. Простежено взаємозв'язок між етапом професійного становлення, сформованістю професійної толерантності особистості та компонентами емоційної зрілості.

Здійснене в рамках наукової статті дослідження дало змогу оцінити емоційну зрілість за такими показниками: експресивність (Ек) – відображеність емоцій на обличчі, їх трансформацію в діях (ІЕк), здатність передавати свій настрій оточенню (ЕЕк); саморегуляція (С) – вміння керувати своїми емоціями,

стримувати небажані на цей момент емоції та викликати бажані, регулюючи таким чином і свою поведінку (ІС), і поведінку інших людей (ЕС); емпатія (ЕМ) – здатність розуміти емоційний стан оточення (ІЕМ) та адекватно використовувати ці уміння у взаємодії з людьми (ЕЕМ).

Зазначено, що толерантність в сучасній освіті належать до комплексу цілей становлення системи виховання, виступає як особистісна якість, предмет розвитку не тільки в ході навчання, виховання, а й самонавчання і самовиховання, спрямованих на формування у професіонала знань, вмінь і навичок толерантної свідомості і ставлення до оточення.

Основний шлях досягнення якості, яка забезпечить підвищення конкурентоспроможності української професійної освіти на міжнародному ринку, пов'язаний зі спробами модернізації всієї системи вищої освіти, її структури, різноманітності сфери «академічних послуг».

Аналіз проблеми емоційної зрілості свідчить про відсутність чіткого, логічно структурованого уявлення про систему показників, за якими можна було б визначити рівень досягнення людиною емоційної зрілості. Найбільш вдалим варіантом такого дослідження є вивчення показників професійної толерантності особистості.

Підставою вважати такий варіант ґрунтовним і актуальним є думка про те, що саме масштаб прояву професійної толерантності особистості – це і є показник її емоційного дозрівання. Крім того, доцільність дослідження показників емоційної зрілості у прояві професійної толерантності зумовлена актуальними запитами практичної психології.

Ключові слова: емоційна зрілість, емоційний інтелект, емоційна стабільність, професійне становлення, толерантність, особистість.

Kandyba M. O. Peculiarities of Correlation of Personality's Emotional Maturity and Professional Tolerance. The paper considers the problem of emotional maturity of personality and its development, which appears in various works of both domestic and foreign specialists that analyse fields of professional activity. It traces the relationship between stage of professional development, formation of professional identity tolerance and components of emotional maturity.

The research carried out within the framework of the article, allowed us to estimate the emotional maturity of the following criteria: expressiveness (EX) – displayed of emotions in facial expressions, transformation actions (EIX), the ability to convey the mood of surrounding (EEK); self-regulation (S) – the ability to manage their emotions, to deter unwanted and produce the desired, so as adjusting own behavior (Ae), and the behavior of others (BO); empathy (EM) – the ability to understand the emotional state of others (IEM), and appropriately use these skills in interacting with people (IEM).

It is indicated, that tolerance in modern education is included in the set of goals in system of education, serving as a personal quality, contributing to self-learning and self-education aimed at developing of the professional knowledge, skills and tolerant attitude towards others.

The main way to achieve quality of Ukrainian professional education in the international market is associated with attempts to modernize the entire higher education system, its structure, academic services.

The analysis of the emotional maturity indicates the absence of differentiated indices of human emotional maturity achievement. The most successful example of such research is to study the correlation of professional identity and tolerance.

It is revealed that professional tolerance is the main factor of individual emotional maturity. In addition, the study of emotional maturity indices in the context of professional tolerance development is urgent for applied psychology.

Keywords: emotional maturity, emotional intelligence, emotional stability, professional development, tolerance, personality.

Кандыба М. О. Особенности взаимосвязи эмоциональной зрелости и профессиональной толерантности личности. В статье рассмотрена проблема эмоциональной зрелости личности и ее развития, рассматриваемая в различных трудах и отечественных, и зарубежных авторов, при анализе сферы профессиональной деятельности. Выявлена взаимосвязь между этапом профессионального становления, сформированностью профессиональной толерантности личности и компонентами эмоциональной зрелости.

Проведенное в рамках научной статьи исследование позволило оценить эмоциональную зрелость по следующим показателям: экспрессивность (Ек) - отраженность эмоций на лице, их трансформацию в действиях (ИЭК), способность передавать свое настроение окружающим (ЕЭК); саморегуляция (С) – умение управлять своими эмоциями, сдерживать нежелательные и вызывать желаемые, регулируя таким образом не только свое поведение (ИС), но и поведение других людей (ЕС); эмпатия (Эм) – способность понимать эмоциональное состояние окружающих (ИЭМ) и адекватно использовать эти умения во взаимодействии с окружающими людьми (ЕЕМ).

Указано, что толерантность в современном образовании включается в комплекс целей становления системы воспитания, выступает как личностное качество, предмет развития не только в ходе обучения, воспитания, но и самообучения и самовоспитания, направленных на формирование у профессионала знаний, умений и навыков толерантного сознания и отношения к окружающим.

Основной путь достижения качества, которое обеспечит повышение конкурентоспособности украинского профессионального образования на международном рынке, связанный с попытками модернизации всей системы высшего образования, ее структуры, разнообразия сферы «академических услуг».

Проведенный анализ проблемы эмоциональной зрелости свидетельствует об отсутствии четкого, логически структурированного представления о необходимой системе показателей, по которым можно было бы определить уровень достижения человеком эмоциональной зрелости. Наиболее удачным вариантом такого исследования является изучение показателей профессиональной толерантности личности.

Основаним считать такої вариант обоснованим и актуальним является мнение о том, что именно масштаб проявления профессиональной толерантности личности является показателем её эмоционального созревания. Кроме того, целесообразность исследования показателей эмоциональной зрелости в проявлении профессиональной толерантности обусловлена актуальными запросами практической психологии.

Ключевые слова: эмоциональная зрелость, эмоциональный интеллект, эмоциональная стабильность, профессиональное становление, толерантность, личность.

Постановка наукової проблеми та її значення. В умовах прискорення змін навколишнього світу в усіх сферах – економічній, соціальній, технічній, духовно-моральній – підвищуються вимоги до особистості, її гармонійного розвитку, що передбачає адаптацію до складних умов життя, що швидко змінюються, здатність до прийняття всієї різноманітності навколишнього соціального і культурного світу, успішну особистісну та професійну самореалізацію. Одним із вирішальних факторів, що сприяє встановленню гармонійних відносин людини зі світом, є її емоційна зрілість, рівень розвитку якої визначає не тільки морально-емоційну культуру, а і її світоглядно-пізнавальну позицію, яка пробуджує в людини совість і відповідальність за результати своєї діяльності.

Підготовка молоді до життя в умовах міжнаціональної і субкультурної взаємодії викликала потребу вивчення таких феноменів, як толерантність, багатокультурна та полікультурна освіта (дослідження С. Г. Айвазової, В. П. Борисенкова, Г. Н. Волкова, О. В. Гукаленко, Ю. С. Давидова, Г. Д. Дмитрієва, Н. В. Кузьміна, З. А. Малькової, Л. Л. Супрунової, Л. М. Сухорукової та ін.).

Толерантність у сучасній освіті належить до комплексу цілей становлення системи виховання, виступає як особистісна якість, предмет розвитку не тільки в ході навчання, виховання, а й самонавчання і самовиховання, спрямованих на формування у професіонала знань, вмінь і навичок толерантної свідомості і ставлення до оточення.

Толерантність як аксіологічна компонента освіти входить в ієрархію особистої системи цінностей, спонукає до терпимої поведінки в конкретній ситуації і як результуючий підсумок створює установку на ефективне міжособистісне спілкування в ході різноманітної професійної діяльності, а також в процесі самовиховання, вона розвиває терпимість як особистісну якість.

Основний спосіб досягнення якості, яка забезпечить підвищення конкурентоспроможності української професійної освіти на міжнародному ринку, пов'язаний зі спробами модернізації всієї системи вищої освіти, її структури, різноманітності сфери «академічних послуг».

Аналіз досліджень проблеми. Результати досліджень Г. М. Бреслава, О. В. Запорожця, Я. З. Неверович, О. Кульчицької, Е. Носенко, А. Ольшанникової, Е. Хомської, О. Яковлевої та ін. спрямовані на виявлення певних закономірностей становлення емоційної сфери; у дослідженнях К. Абульханової-Славської, Л. Анциферової, Л. Божович, Б. Братуся, А. Маслоу, В. Моргуна, В. Ядова, Л. Мітіна, Ю. Поваренкова, Е. Зеєр, В. Пономаренко, Н. Пряжнікова, Ж. Вірної розкривається зміст понять «зрілість» та «особистісна зрілість». У працях О. Асмолова, Л. Виготського, Г. Крайг, І. С. Кона, О. Леонтєва, Д. Ельконіна, С. Максименка, В. Москаленко та ін. визначено фактори розвитку особистості, актуалізується проблема поглибленого пізнання емоційної зрілості. Адже, як указують В. Вілюнас, О. Леонтєв, П. Фресс та ін., дослідження емоційної зрілості належить до малорозроблених напрямів психології. На теперішній час ще недостатньо визначено психологічний зміст емоційної зрілості та основні ознаки, що характеризують цей феномен.

Проведений аналіз психологічних досліджень проблеми емоційної зрілості свідчить про відсутність чіткого, логічно структурованого уявлення про необхідну систему показників, за якими можна було б визначити рівень досягнення людиною емоційної зрілості. Найбільш вдалим варіантом такого дослідження є вивчення показників професійної толерантності особистості.

Підставою вважати такий варіант ґрунтовним і актуальним є думка про те, що саме масштаб прояву професійної толерантності особистості – це і є показник її емоційного дозрівання. Крім того, доцільність дослідження показників емоційної зрілості у прояві професійної толерантності зумовлена актуальними запитам практичної психології.

Мета статті полягає у різнобічному аналізі професійної толерантності особистості через розкриття сутності і з'ясування особливостей поняття «емоційна зрілість».

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Теоретико-методологічну основу дослідження склали загальні положення щодо вивчення феномену «зрілості» та

його емоційного складника (Л. Виготський, Г. Крайг, І. Кон, О. Леонтьєв, Д. Ельконін, С. Максименко та ін.); професійної толерантності особистості (Г. Балл, Ж. Вірна, Г. Ложкін, Н. Наєнко, Г. Нікіфоров, О. Овчинникова, А. Петровський, В. Рибалка та ін.); розгляду емоційної зрілості як регуляційної ознаки професійної толерантності фахівця (В. Бодров, Л. Бороздіна, Ж. Вірна, Н. Волянчук, Є. Климов, В. Медведєв, В. Моросанова, В. Шадриков та ін.); наукові здобутки щодо вивчення особливостей професіоналізації особистості на різних етапах становлення (В. Бодров, Л. Бороздіна, Ж. Вірна, Н. Волянчук, Є. Климов, В. Медведєв, В. Моросанова, В. Шадриков та ін.).

Для вивчення емоційної зрілості, безперечно, найбільш адекватною видається методика «Діагностика емоційної зрілості особистості» О. Я. Чебикіна [4]. Опитувальник містить 42 питання, які розподілені на три основні шкали. Кожна з них, в свою чергу, поділяється на дві підшкали. Опитувальник дає змогу оцінити емоційну зрілість за такими показниками: експресивність (Ек) – відображеність емоцій на обличчі, їх трансформацію в діях (ІЕк), здатність передавати свій настрій оточенню (ЕЕк); саморегуляція (С) – уміння управляти своїми емоціями, стримувати небажані на цей момент емоції та викликати бажані, регулюючи таким чином і свою поведінку (ІС), і поведінку інших людей (ЕС); емпатія (Ем) – здатність розуміти емоційний стан оточення (ІЕм) та адекватно використовувати ці уміння у взаємодії з людьми (ЕЕм). Крім того, в опитувальник включено додаткову шкалу, що спрямована на з'ясування щирості відповідей. Кожний пункт методики має рівну діагностичну цінність щодо визначення показника емоційної зрілості особистості, тому вимірювання відповіді здійснюють за дихотомічною шкалою, згідно з ключем опитувальника. Інтегративний параметр емоційної зрілості визначається як сума балів трьох основних шкал.

Тобто максимальна оцінка кожної підшкали – 6 балів, шкали – 12 балів, інтегрального параметра (ЕЗ) – 36 балів. За даними автора, методика має високу валідність та надійність.

Відмічається наявність зв'язку особливостей емоційного реагування та професійних характеристик суб'єкта [1]. На підставі цих відомостей нам видається можливим розглянути емоційну зрілість у системі професійних якостей, визначити комплекс властивостей, що сприяють або заважають її становленню. Для цього було використано групу методик, що дає змогу діагностувати емоційні та професійно

толерантні властивості випробуваних. Це – «Шкала толерантності до невизначеності Д. Маклейна», адаптована Е. Г. Луковицькою [3]; «Опитувальник емоційного інтелекта “ЕмІн”» Д. В. Люсін [3].

У результаті емпіричного дослідження було отримано первинні дані про виразність емоційної зрілості на трьох етапах професійного становлення:

– студенти випускних курсів (кваліфікаційні рівні: спеціаліст, магістр);

– респонденти із загальним стажем роботи за спеціальністю до 5 років;

– респонденти із загальним стажем роботи за спеціальністю понад 10 років.

Звертаючись до індивідуальних даних показників емоційної зрілості студентів випускних курсів вишів країни, ми виявили, що показник Ек у виборців має досить низьку варіативність ($\sigma = 1,14$; $CV = 17,5$). Дані коливаються в межах 4–9 балів, однак більшість з них згруповані в межах середнього рівня виразності (див. табл. 1).

Як видно з таблиці, лише у 3,6 % випробуваних спостерігається низький рівень та у 3,6 % – високий. Крім того, найчастіше трапляються оцінки у 6–7 балів (64 % випробуваних). Середнє вибіркоче значення цього показника теж міститься в означеному діапазоні ($x = 6,5$) та збігається із медіаною ($Me = 6,5$). Найбільш поширена оцінка по Ек дорівнює 6 балів. Такий характер розподілу свідчить про помірну емоційну експресивність більшості випробуваних.

Таблиця 1

Виразність показників емоційної зрілості особистості у студентів випускних курсів

Рівень виразності	Кількість випробуваних, %									
	Ек	ІЕк	Еек	С	ІС	ЕС	ЕМ	ІЕМ	Еем	Ез
Високий	3,6	0	0	14,3	7,1	10,7	10,7	7,1	0	14,3
Середній	92,8	100	92,9	78,6	82,2	82,2	85,7	92,9	92,9	25,7
Низький		0	7,1	7,1	10,7	7,1	3,6	0	7,1	0

Ознаки зовнішнього проявлення емоцій у міміці, рухах, інтонації (ІЕк) також містяться в межах умовного середнього рівня ($x = 3,79$) і мають низьку варіативність ($\sigma = 0,79$; $CV = 20,8$). Значення цієї підшкали коливаються в діапазоні 3–5 балів, тобто всі випробувані мають середній рівень її виразності. Індивідуальні значення, що ха-

рактикують уміння передавати свій емоційний настрій оточенню (ознаки ЕЕк) мають більш значний розкид ($\sigma = 0,94$; $CV = 34,5$), вони коливаються в межах низького – середнього рівнів (0–4 бали). При цьому, лише 7,1 % випробуваних показали недостатній рівень виразності ознак ЕЕк, решта випробуваних (92,9 %) мають задовільний рівень. Середнє значення ($x = 2,71$) теж міститься в межах середнього рівня. Крім того, визначено, що в межах загального показника, що характеризує емоційну експресивність, виразність якого має достатній рівень, дві окремі його характеристики сформовані неоднаково. У більшості випробуваних (64,3 %) оцінки за ІЕк перебільшують значення за ЕЕк. У деяких студентів (25 %) дані за цими підшкалами збігаються, лише у 10,7 % випробуваних оцінки за ЕЕк більші, ніж за ІЕк. Тобто ступінь мимовільного проявлення емоцій у міміці, рухах, інтонації вищий, ніж уміння передавати свій емоційний стан оточенню.

Визначено також, що найбільш поширена оцінка – 8 балів ($Mo = 8$) – збігається з верхньою межею середнього рівня, а середнє вибіркове значення ($x = 7,07$) теж міститься в цьому інтервалі. Наведені дані свідчать про помірний рівень сформованості саморегуляції на цьому етапі.

Дані за підшкалою, яка визначає вміння керувати власними емоціями (ознаки ІС), вказують на те, що серед студентів-випускників є такі, які мають досить високий рівень виразності цих ознак (7,1 % випробуваних мають оцінки 5 балів) і які не вміють керувати своїми емоціями (10,3% випробуваних мають оцінки, що дорівнюють 1 балу). Але більшість оцінок належать до середнього рівня (82,2 %). Такі відомості, а також показники центральної тенденції ($Mo = 3$; $Me = 3$; $x = 2,93$) свідчать про достатній рівень сформованості вміння керувати власними емоціями.

Ознаки ЕС теж характеризуються великим розкидом оцінок (від 2 до 6 балів). Однак, на відміну від ІС, тут дещо більше значень (10,7 %) відповідають високому рівню виразності. Крім того, інші показники центральної тенденції теж мають більш високі значення ($Mo = 5$; $Me = 4$). Проте основна частина випробуваних також продемонструвала середню виразність ЕС. Тобто загалом визначено достатнє вміння впливати на поведінку інших людей.

Порівняння індивідуальних значень за ознаками ІС та ЕС дало змогу встановити, що у 71,4 % випробуваних оцінки за ЕС перевищують ІС. Лише у 28,6 % випробуваних трапляється однакова вираз-

ність цих ознак або перевищення рівня ІС. Це засвідчує те, що сформованість уміння керувати власними емоціями нижча, ніж схильність впливати на поведінку інших людей.

Індивідуальні дані, отримані за показником Ем, розподілені в діапазоні від 3 до 11 балів й характеризуються середньою варіативністю ($\sigma = 1,60$; $CV = 22,1$). Більшість значень (85,7 %) окреслюється межами 5–9 балів. До високого рівня належать 10,7 % оцінок, до низького – лише 3,6 %. Як свідчать ці дані, виразність емпатії в групі достатня. Щодо аналізу окремих складових частин показника Ем у цьому віці, вміння адекватно сприймати емоційний стан оточення (ознаки ІЕм) представлено даними, які належать до діапазону від 2 до 6 балів. Найбільш поширеною є оцінка в 4 бали ($M_o = 4$). На підставі таких відомостей можна зробити припущення про те, що студенти-випускники досить добре розбираються в емоційному стані інших людей, мотивах їхньої поведінки.

Порівняння даних про виразність ознак ІЕм та ЕЕм дало змогу визначити, що в респондентів цього етапу професійного становлення найчастіше оцінки за ІЕм вищі, ніж за ЕЕм (57 %), у 25 % випробуваних виразність цих показників однакова, і лише у 17 % спостерігається перевищення ЕЕм. Тобто здібності, вміння розбиратись в емоційному стані оточення, розуміти емоційно-мотиваційні чинники його поведінки сформовані краще, ніж уміння використовувати ці здібності у спілкуванні.

Як засвідчують дані, отримані при обстеженні респондентів із загальним стажем роботи за спеціальністю до 5 років, у них усі показники емоційної зрілості, порівняно з попередньою групою, підвищуються. Розгляд кожного з досліджуваних показників у групі дає змогу зазначити, що значна частина юнаків продемонструвала середній рівень виразності цих показників.

Таблиця 2

**Виразність показників емоційної зрілості особистості
в респондентів із загальним стажем роботи за спеціальністю
до 5 років**

Рівень виразності	Кількість випробуваних, %									
	Ек	ІЕк	Еек	С	ІС	ЕС	ЕМ	ІЕМ	Еем	Ез
Високий	22,9	8,3	16,7	8,3	12,5	16,6	8,3	12,5	6,3	18,8
Середній	64,6	72,9	77,1	83,4	79,2	79,2	81,3	75	83,3	70,9
Низький	12,5	18,8	6,3	8,3	8,3	4,2	10,4	12,5	10,4	10,4

Як видно з таблиці, найбільший розкид оцінок має показник Ек. Діапазон, що окреслює виразність показника у вибірці, – 3–11 балів. До низьких та високих значень тут належить досить вагома частина вибірки, а середні оцінки, порівняно з іншими показниками, трапляються рідше (64,6 %). Ознаки, з яких складається ця шкала, мають приблизно однакову вагу.

Ці дані дають змогу стверджувати, що відзначено зростання здібностей виражати власні емоції, при цьому ознаки особистісного та міжособистісного рівня прояву цих здібностей більш урівноважені, ніж у попередні роки.

Дані, що характеризують рівень емоційної саморегуляції, мають досить низьку варіативність ($\sigma = 1,82$; $CV = 25,5$). Більшість оцінок належать до середнього рівня виразності (83,4 %), високі та низькі оцінки мають по 8,3 % випробуваних. Середнє значення показника ($x = 7,13$) значно перевищує цю оцінку в групі випробуваних студентів.

Дані по ІС вказують на те, що більшість представників цього віку задовільно вміють керувати власними емоціями (79,2 %). Інші випробувані продемонстрували низькі (8,3 %) або високі (12,5 %) показники. Найбільш поширена оцінка за підшкалою – 3 бали ($Mo = 3$; $Me = 3$). Середнє значення ІС також збігається з іншими показниками центральної тенденції у вибірці ($x = 3$). Рівень сформованості вміння впливати на поведінку інших людей (ЕС) є вищим за ІС ($x = 4,25$; $Mo = 4$; $Me = 4$). До низького рівня виразності показника належать лише 4,2 % відповідей у групі, середній рівень мають 79,2 % випробуваних, а високий – 16,6 % представників цього віку.

Індивідуальні дані за показником Ем розміщені в діапазоні від 4 до 12 балів й характеризуються невисокою варіативністю ($\sigma = 1,82$; $CV = 23,6$). Середнє значення у вибірці ($x = 7,71$) дещо нижче, ніж у попередній групі. Більшість значень (81,3 %) окреслюється межами середнього рівня. До низького рівня належить 10,4 % оцінок, до високого – 8,3 %.

У респондентів із загальним стажем роботи за спеціальністю понад 10 років спостерігається найвища виразність усіх показників емоційної зрілості, якщо порівнювати їх з іншими професійними групами. Так, дані за показником Ек розподілені в діапазоні 4–12 балів, а середнє значення ($x = 7,91$) більш ніж на 1 бал перевищує аналогічну оцінку в попередній групі. Більшість оцінок може бути віднесена до середнього рівня виразності.

Таблиця 3

**Виразність показників емоційної зрілості особистості
в респондентів із загальним стажем роботи за спеціальністю
понад 10 років**

Рівень виразності	Кількість випробуваних, %									
	Ек	ІЕк	ЕЕк	С	ІС	ЕС	ЕМ	ІЕМ	ЕЕМ	Ез
Високий	8,1	5,8	16,3	9,3	2,3	25,6	12,8	20,9	19,8	15,1
Середній	80,2	74,4	80,2	79,1	90,7	66,3	77,9	67,4	73,3	76,7
Низький	11,6	19,8	3,5	11,6	7	8,1	9,3	11,6	7	8,1

Найчастіше трапляється результат, який дорівнює 4 бали ($M_o = 4$; $M_e = 4$). Низькому рівню виразності ІЕк відповідають 19,8 % значень, середньому – 74,4 %, а високому – 5,8 %. Індивідуальні показники, що характеризують уміння передавати свій емоційний настрій оточенню (ЕЕк) також розподілені в діапазоні від 1 до 6 балів, але зі значно меншою варіативністю ($\sigma = 1,1$; $CV = 25,7$). Лише 3,5 % оцінок у вибірці відповідають низькому рівню. Решта значень може бути віднесена до середнього (80,2 %) або високого рівня (16,3 %). Середнє значення ($x = 4,29$) суттєво перевищує таку саму оцінку в попередній групі. Порівняння індивідуальних оцінок за ознаками ІЕк та ЕЕк дало змогу визначити, що в межах загального показника, який характеризує емоційну експресивність, особистісний та міжособистісний рівні його прояву виражені неоднаково. У більшості випробуваних (51,2 %) оцінки за ЕЕк перевищують значення за ІЕк, у деяких (29,1 %) дані за цими шкалами збігаються, а в 19,7 % випробуваних оцінки за ІЕк більші, ніж за ЕЕк.

Ці дані вказують на те, що адекватність емоційної експресії набуває розвитку насамперед завдяки становленню здатності доволно виражати емоції з урахуванням ситуації спілкування та власних потреб.

Порівняння індивідуальних значень за показниками ІС та ЕС дало змогу встановити, що у 72 % випробуваних оцінки за ЕС перевищують ІС. Однакова виразність обох ознак та перевищення рівня ІС визначається у рівної кількості випробуваних (по 14 % випадків).

Ознаки особистісного та міжособистісного рівнів прояву показника ЕМ розподілені аналогічно. Так, ознаки ІЕМ представлені даними, вагома частина яких відповідає високому (20,9 %) або середньому (67,4 %) рівню виразності. Найбільш поширеною є оцінка в 5 балів ($M_o = 5$), яка відповідає верхній межі умовного середнього рівня. Дані за ЕЕМ також переважно містяться в межах високого (19,8 %)

та середнього (73,3 %) рівнів виразності. Низькі оцінки мають лише 7 % випробуваних. Порівняння індивідуальних даних про виразність ознак ІЕм та ЕЕм дає змогу припустити, що в межах загального показника, який характеризує емпатію, обидві її складові частини сформовані досить рівномірно.

Характеристики виразності інтегративного параметра ЕЗ у групі представників пізнього юнацького віку відображають ті особливості розподілу даних, які притаманні її компонентам, а саме: індивідуальні дані мають низьку варіативність ($\sigma = 3,62$; $CV = 14,8$), значення коливаються від 13 до 31 балів. Низькі оцінки трапляються нечасто (8,1 % оцінок). До середнього рівня виразності цього показника належать 76,7 % отриманих значень, високому рівню відповідає 15,1 % оцінок. Середнє вибіркове значення ($x = 24,42$) набагато перевищує цю оцінку у групі сімнадцятирічних юнаків.

Висновки. Обґрунтовано, що найбільш адекватним інструментом вимірювання емоційної зрілості в контексті обраної в дослідженні теоретико-методологічної моделі є опитувальник «Діагностика емоційної зрілості», що його розробив О. Я. Чебикін.

Визначено певну незбалансованість у становленні компонентів емоційної зрілості в деяких групах респондентів на різних рівнях професійного становлення. Вона виражається в істотному перевищенні прояву емпатії над емоційною експресивністю у вибірках, над емоційною саморегуляцією; перевищенні прояву емоційної саморегуляції над емоційною експресивністю. Найбільш рівномірна сформованість усіх трьох компонентів емоційної зрілості спостерігається у респондентів із загальним стажем роботи до 5 років.

Визначено три умовні етапи у становленні емоційної зрілості особистості: перший етап (студенти випускних курсів) характеризується домінуванням експресивної організації емоційної зрілості; другий етап (респонденти із загальним стажем роботи за спеціальністю до 5 років) відображає суттєве вдосконалення особистісного рівня прояву емоційної зрілості; четвертий етап (респонденти з загальним стажем роботи за спеціальністю понад 10 років) є періодом автономно-збалансованого та відносно стійкого прояву емоційної зрілості. Зміна етапів знаменується значними коливаннями в динаміці відповідних компонентів емоційної зрілості. Перспективи подальших досліджень автор убачає в розробці комплексної програми розвитку професійно важливих якостей особистості, розробці та розширенні діагностичного комплексу емоційної зрілості як професійно важливої якості особистості.

Література

1. Переверзева И. А. Проявление индивидуальных различий по эмоциональности в функции контроля за эмоциональной экспрессией / И. А. Переверзева // Вопросы психологии. – 1989. – № 1. – С. 113–117.
Pereverzeva I. A. Projavlenie individual'nyh razlichij pojemocional'nosti v funkcii kontrolja za jemocional'noj jekspressiej [Individual differences in emotional control of emotional expression] // Voprosy psihologii. – 1989. – № 1. – P. 113–117.
2. Крылов А. А. Практикум по общей, экспериментальной и прикладной психологии : учеб. пособие / под общ. ред. А. А. Крылова, С. А. Маничева. – СПб. : Питер, 2000. – С. 314–323.
Krylova, A. A., Manicheva S. A. Praktikum po obshhej, jeksperimental'noj i prikladnoj psihologii [Practical diagnostics in general, experimental and applied psychology] / pod obshhej red. A. A. Krylova, S. A. Manicheva. – SPb. : Piter, 2000. – P. 314–323.
3. Саннікова О. П. Емоційність у структурі професійних властивостей особистості (на прикладі представників соціономічних професій) : автореф. дис. ... д-ра психол. наук : спец. 19.00.01 / Саннікова О. П. – К., 1996. – 51 с.
Sannikova O. P. Emocijnist u strukturi profesijnyh vlastyvostej osobystosti (na prykladi predstavnykiv socionomichnyx profesij) [Emotionality in the structure of professional peculiarities of the personality] : avtoref. dys. ... dokt. psyhol. nauk : 19.00.01 / Sannikova O. P. – K., 1996. – 51 p.
4. Чебыкин А. Я. Диагностика социально-психологических особенностей эмоциональной сферы личности / А. Я. Чебыкин // Эмоциональная регуляция учебной деятельности. – М. : АН СССР, 1988. – С. 238–244.
Chebykin A. Ja. Diagnostika social'no-psihologicheskix osobennostej jemocional'noj sfery lichnosti // Jemocional'naja reguljacija uchebnoj dejatel'nosti [Diagnostics of social and psychological peculiarities of emotional sphere of personality]. – M. : AN SSSR, 1988. – P. 238–244.

УДК 159.922.4

О. В. Кихтюк

Received June 19, 2014;

Revised July 17, 2014;

Accepted January 25, 2015.

**ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ МІЖЕТНІЧНОГО
СПІЛКУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ**

У статті відображено основні теоретичні підходи щодо поняття спілкування, психологічних особливостей спілкування, комунікації, розглянуто умовні пере-